

SABAHATTİN ALİ VE GERHART HAUPTMANN'IN ESERLERİNDE SOSYO-KÜLTÜREL OLGU VE İLETİŞİM ÇATIŞMASI*

Arş. Gör. Dr. Ali BAYKAN
S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi
Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü

Özet

Aynı yüzyılda yaşamış olan Ali ve Hauptmann, hem kendi ülkelerinde hem de dünyada meydana gelen sosyal, siyasal, iktisadi, kültürel vb. değişimleri yakından takip etmiş ve bu olguları eserlerine yansıtılmışlardır. Toplumda meydana gelen olayların her iki yazarın eserlerine yansıtılmasının yanı sıra, yazarların özel hayatlarındaki kişi, kurum, çevre ve olayları da kurgulanmıştır. Yazarların eserlerinde tek bir edebi yöntem ve devir özelliğinden ziyade, birkaç yöntem ve devir özelliği dikkat çeker. Geçmişten günümüze kadar Alman ve Türk sosyal, kültürel, iletişim biçim ve çeşitlerinin gerek kendi aralarında, gerekse iki toplum arasındaki karşılaşmalarında çeşitli farklılıklar ortaya çıkar. Buna karşın iki toplum arasında bazı benzerlikler de bulunur.

Anahtar Kelimeler: Sabahattin Ali, Gerhart Hauptmann, Sosyo-kültür, Karşılaştırmalı Edebiyat, İletişim Çatışması

Abstract

Ali and Hauptmann who have lived in the same century have closely followed the social, political, economic and cultural, etc., changes in both their own countries and in the world, and reflected these actions in their works. Next to reflecting the actions in the society, the people, the vicinity, institution and actions in the private lives of both of the writers have also been fictionalized. Additionally, instead of one literary method and characteristic of the era several methods and characteristics attract the attention in the works of the writers. When compared various differences in social, cultural and communication type and varieties from past to present occur either among themselves or between the people of the German and Turkish nations. Nevertheless, there are also some similarities between the two nations.

Key Words: Sabahattin Ali, Gerhart Hauptmann, Sociocultur, Comparative Literature, Communication Clash

* Bu çalışma Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü'nce 21.12.2005 tarihinde kabul edilen Doktora Tezinin özetidir.

Edebiyatın tanımlarından birisi de, kaynağını bir toplumun yaşam biçiminden alan ve insanlara yaşanmış ya da yaşanması olası yeni yaşam biçimlerinin örneklerini sunan bir sanat dalı olduğudur. Sabahattin Ali'nin, en iyi eserlerini verdiği 1930'lu yıllar Türkiye'sinin siyasi ortamı göz önüne alındığında ekonomik ve siyasi sistemin mağdur ettiği insanları eserlerine konu ederek, yaşadığı döneme kadar yapılmamış ilklerden birini cesur bir şekilde gündeme taşımıştır. Ali'nin inceleyeceğimiz "Kuyucaklı Yusuf" adlı eseri bir aşk öyküsüdür. Eserde aydını, köylüsü, bürokrati, gelişen küçük burjuvazisi ve kapitalist eşrafiyla bir dönemin Türkiye'si ve Türk insanının çok yönlü özelliği vardır.

Almanya'da natüralizmin simgesi haline gelen Gerhart Hauptmann'ın inceleyeceğimiz tiyatro eseri, "Dokumacıların İsyanı" nda natüralist üslup araçlarından, Holz'un sanat ilkelerine uyararak doğal olma dileğini ve İbsen diyalogunun entelektüel atmosferini görebiliriz. Çevre betimlemeleri, dil ve karakterler bir yandan şaşırtıcı biçimde dakiklik gösterirken, öte yandan "Hat Bekçisi Thiel'de sezginin abartılması görülür.

Hauptmann'ın, aynı yüzyılın sosyal panoraması gereği, şüpheci, maddeyi ön planda tutan, sorunlu, patolojik ruhlu insan tiplerini eserlerine yansıtır. Psikoloji biliminin gelişmesine de sebep olan bu gibi sorunlu tipler, belirli bir süreçte edebiyat dünyasında öncelikle ele alınan figürler olarak ortaya çıkarlar. O, toplumcu realizm anlayışına göre içinde yer aldığı orta halli sosyo-ekonomik toplumun sosyal sorunlarını kendi bireysel yaşantılarının süzgecinden geçirerek vermeye çalışmıştır. Kendisi de sosyo-ekonomik açıdan orta tabaka sınıfına mensup olduğundan; birçok konuyu öznel yaşantı ve deneyimlerine bağlı olarak ele almış, bireyselden yola çıkarak toplumsal olana ulaşmıştır.

Her iki yazarın da sosyokültürel olgu ve iletişimsizlik odaklı eserlerinin alt yapısını sosyal gerçeklik ve değer olgusu, - belki tamamıyla aynı değil, fakat birbirinden zor ayırt edilebilecek kadar benzerdir - oluşturur. Gerçeklik ve değer yapıları gereği bir bütünlük oluşturan bazı değerler, çağın kargaşa ortamında kaybolmuş ve sonsuzluk sınırlarını aşmıştır. Aslına bağlı, doğru, gerçek yaşamda olduğu gibi anlatma, zengin, değişik biçimde tanımlama, mekanik, ruhsuz bir biçimde dış dünyayı taklit etme, fotoğraf gibi gösterip, ayna gibi yansıtmak tarzında ortak özellikler her iki yazarda mevcuttur. Yazarlar, toplumsal gerçeği yansıtırken okurlarına bazen hazır mesajlar verirler, bazen de, onu düşünmeye yöneltmek için, gerçeği bir üst boyuta taşıyarak olayı kısmen yorumla açık bırakırlar.

Her iki yazar da, farklı kültür çevrelerine ve farklı konumlara sahip olmakla beraber, yazarlıklarını etkileyen veya onları yazma eylemine güdülendiren toplumsal şartların kaynağı aynıdır ve bunların başında "toplumu bilinçlendirmek" gelir. Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann, diğer bazı çağdaş yazarlar gibi eserlerini bütünüyle propaganda aracı olarak yazmamışlardır.

Sabahattin Ali ve Gerhart Hauptmann'ın incelediğimiz eserlerine yansıyan otobiyografik özelliklerini karşılaştırdığımızda, oldukça fazla ortak yön tespit etmemize rağmen, ortak olmayan yönler de azımsanamayacak ölçüde çoktur.

İlk benzer olmayan yönleri yaşam süreleridir. Gerhart Hauptmann, Alman Edebiyat tarihinin en uzun yaşayan yazarlarından birisi olmasına rağmen, Sabahattin Ali Türk Edebiyatı tarihinin en kısa yaşayan yazarlarındanıdır.

Ordudan ayrılan Ali'nin babası Salahattin Bey, Hauptmann'ın babası gibi ufak tefek ticaret işleri ile uğraşır. Belli bir süre işler iyi gider; ancak Yunanlıların İzmir'i işgaliyle bu iyi gidişat sona erer. Ali de çocuk yaşta Hauptmann gibi çalışmak zorunda kalır. Panayırarda ve pazarlarda işportacılık yaparak evin geçimine katkı sağlar. Bu kadar zorluk ve olumsuzluklara rağmen, Ali'de Hauptmann gibi daha küçük yaşlarda kitap okumayı çok seviyor, birçok ünlü yazarın eserlerini boş vakitlerinde okuyordu.

Ali ile Hauptmann'ın çocukluk, gençlik ve okul hayatlarını karşılaştırdığımızda Ali'nin daha çileli bir hayat yaşadığını görürüz. Ali, zor da olsa öğretmen okulunu bitirene kadar okuluna devam eder, ancak Hauptmann okuldan ayrılır ve ileriki yıllarda dışardan bazı sanat ve heykeltıraşlık dersleri alır. Ekonomik olarak Hauptmann daha şanslı görülmektedir. Çünkü gerek kardeşi gerek akrabaları ve gerekse devletten aldığı burslarla daha rahat bir çalışma ve gezme imkânını elde etmiştir. Ali ise, her ne kadar yakın çevresinden yardım aldıysa da ekmeğini mezuniyetinden sonra kendisi kazanmak zorundaydı. Ayrıca Ali çocukluğundan beri Hauptmann'a göre daha çekingen bir yapıya sahipti. Belki de bu çekingenlik onun birkaç defa karşılıksız aşka tutulmasına sebep olmuştur. Hauptmann'ın hayatında ise bu tür bir karşılıksız aşklara rastlanmaz.

İki yazar da gözlem metodunu bu eserlerinde kullanmışlardır. Ali *Kuyucaklı Yusuf'u* yazmadan önce, hikâyeyi hapisanede iken bir delikanlıdan dinlemiştir. Daha sonra hikâyenin geçtiği yerleri bizzat dolaşarak yer, kişi, nehir bina, resmi kurum isimlerinin aynı olmasına özen göstermiştir. Ali, gazetelerdeki ilginç haberlerden, mahkeme tutanaklarından, pazarda, kahvehanede, evde, caddede vs. duyduğu ve gördüğü olayları edebi üslupla zenginleştirerek eserine yansıtmıştır.

Hauptmann da aynı şekilde, *Dokumacıların İsyanı'nı* yazmadan önce bu hikâyeyi büyük babasından, otellerine gelen müşterilerinden, eski gazetelerden öğrendikten sonra bizzat bu bölgeye birkaç kez giderek eseri aslına uygun olarak edebiyatçı serbestliği hakkını da kullanarak ortaya çıkarmıştır. *Hat Bekçisi Thiel'i* de hastalandığı zaman yerleştiği Berlin yakınlarındaki bir kasabadan ve kişilerden etkilenerek yazmıştır.

Her iki yazar da, eserlerindeki kahramanlar arasında oluşan aşklar ve diğer özel ilişkilerin benzerlerini kendi özel hayatlarında eşleri veya sevgilileri ile yaşamışlardır.

Kuyucaklı Yusuf'taki Salahattin Bey ve karısı Şahinde Hanımın hâl ve hareketleri Sabahattin Ali'nin öz anne ve babası ile birebir uyum göstermektedir. Hauptmann'ın da iki karısı ile olan ilişkileri *Hat Bekçisi Thiel'deki* Thiel'in iki eşi ile birebir benzerlik göstermektedir.

Yazarların ikisi de karakterlerini doğa ile bir bütünlük içinde vermeye çalışmıştır. Sıkıldıklarında, sevindiklerinde, mutlu veya üzüntülü oldukları ve yalnız kalmak istediklerinde, her iki yazarın kendisi ve karakterlerinin sığındıkları yer sakin doğa, ağaçlık alanlar, çayırlar, deniz veya nehir kenarıdır.

Eserlerin hepsinin sonunda ölüm vardır. Ölüm bazıları için kurtuluş, bazıları için ayrılık, bazıları için de yaptığı kötülüklerin cezasını çekme, bazen de oç alma şeklinde gerçekleşir. *Kuyucaklı Yusuf*'un birinci bölümünün ilk sayfalarındaki olayların ölüm ile başlaması, diğer eserler ile bu tarzda ayrılma noktasını oluşturur. Ali'nin genç yaşta öldürülmesi, romanında kahramanları için kurguladığı ölüm şekli, ileriki yıllarda kendisinin kaderi olarak gerçekleşmiştir.

Her iki yazar da özel hayatlarında inançlı ve dine karşı saygılıdır. Hatta Hauptmann, öldüğünde yanına bir papaz cüppesi, bir İncil, bir de dini içerikli *Der grosse Traum (Büyük Rüya)* adlı eserinin koyulmasını vasiyet etmiştir. Hauptmann, özellikle *Dokumacıların İsyanı*'nda papaz ve karısına çok kötü bir rol vererek onları şiddetli bir şekilde yemiştir. Dönemin din adamlarını da diğer devlet görevlileri gibi, sermayedarların hizmetine girmeleri sebebiyle ağır bir şekilde eleştirmiştir. Hauptmann, *Hat Bekçisi Thiel*'de ise kilise papazını gayet saygın, herkesin fikir danıştığı, insanlara iyi öğütler veren bir karakter olarak kurgulamıştır. Ali de, incelediğimiz eserde din adamlarına ve dindar insanlara gayet olumlu roller yüklemiştir. Özel hayatında da Ali'nin okul sıralarında dini eğitim aldığı, konuşma ve özel mektuplarında oldukça fazla dini kavramlar kullandığı bilinmektedir.

Hauptmann, çocukluğunda ekonomik zorluklar çekmesi, okulunun kapanması, okulunu sevmemesi, okulundan ve ailesinden ayrılması, ağır hastalıklar geçirmesi, birinci eşi ile geçimsizliğe düşmesi, uzun yaşamı boyunca birkaç rejim değişikliği görmesi, belirli nedenlerden dolayı, belki istemeyerek de olsa totaliter rejimleri desteklemesi, bunların yaptığı haksızlıklara sessiz kalması, bazı aydın kesimiyle ters düşmesi yüzünden hayatı boyunca sıkıntı çekmiştir. Ancak çok fazla sıkıntı çekmesine rağmen Hauptmann, Ali'ye oranla daha rahat bir hayat yaşamış ve değeri birçok ulus tarafından bilinmiştir. Hiçbir siyasi iktidar kendisini hapse atmamış; fikirlerini beğenmese bile ona saygıda kusur etmemişlerdir. Ali bu kadar sıkıntı çekmesine rağmen, yanlış icraatlar içinde olan dönemin siyasi iktidarını eleştirmekten geri kalmamıştır.

Her iki yazar da, eserlerinde genel olarak üst tabaka insanların daha çok olumsuz yanlarını yansıtmalarına rağmen, kendileri özel hayatlarında bu tür insanlarla çok iyi dost olmuş; hatta ekonomik durumları iyi olduğu zamanlar onlar gibi lüks ortamlarda yaşamış ve giyinmişlerdir. Bu davranışları, eserlerinde yansıttıkları ve normal hayatta savundukları hayat felsefesi ve ideolojisi ile tezat oluşturmaktadır. Bu tür yaşayış biçimi ile her iki yazar da sosyal demokrat aydın kesim tarafından sıkça eleştirilmişlerdir. Böyle yaşam sürmelerine rağmen, yazarlar yalnızca kendi memleketlerinde olan haksızlıkları doğrudan veya dolaylı olarak eleştirmemiş; dünyanın her hangi bir yerinde olan haksızlıkları da eleştirmişlerdir. Örneğin Ali, Brezilya'da denize dökülen

kahvelerden, Rusya'da veya başka memleketlerde açlık çeken ve katledilen insanların dertlerinden de haberdardır. Bunlar için üzülmekte ve bu haksızlıkları, basın aracılığı ile dile getirmekte idi

Dili kullanma ve yazma konusunda Ali ve Hauptmann, aynı yöntemi uygulamışlardır. Yazarların konuştukları, yazdıkları ve eser kahramanlarına kullandıkları dil gayet sade, herkesin anlayacağı şekildedir. Cümleler kısa ve her yörenin şivesi, günlük dili, nidaları, çocuk dili vs. şeklinde eserlere yansıtılmıştır. Yazarların incelediğimiz her üç eserinde de, birbirine benzeyen oldukça fazla ortak yöntem ve üslup özelliklerini görmek mümkündür.

Kuyucaklı Yusuf'ta üç edebi devrin yani natüralizm, realizm ve romantizm'in özellikleri vardır. Eserde geçen olayların gerçek hayattakilerle çok önemli ölçüde örtüşmesi, gerçekçi devir özelliğinin eserde başarı ile uygulandığını gösterir. Bu örtüşmenin birebir değil, edebiyat sanatı ile birlikte olması Hauptman'ın yöntemi ile uyuşmaktadır. Diğer bir edebi devir özelliği de romantik özelliğidir. Eserde Yusuf-Muazzez ve Yusuf-Kübra, Muazzez-Ali aşkları, insanların doğaya olan düşkünlükleri, dine olan saygı, evliliğe, örf ve âdetlere, hayali olaylara vs. gibi soyutlukların insanların hayatına girmesi romantik devir özellikleridir. Eserdeki natüralist özellikler ise, doğa ve insan tasvirleri, ruh hâllerinin tasviri, olayların bire bir gerçekçiliği, eserdeki dil ve şivelerin gerçek hayattaki gibi kullanılmasıdır.

Hauptmann'ın eserlerinde hemen hemen aynı özellikleri tespit etmek mümkündür. *Hat Bekçisi Thiel*'de, S.Ali'nin eseri gibi gerçekçilik özellikleri taşımaktadır. Otobiyografik özellikler, eserde geçen yer isimleri, insanlar arasındaki ilişkiler, dönemin aile bireyleri, komşuluk, iş hayatı, manevi dünya gibi gerçeklerle örtüşen yaşayış biçimlerinin birebir gerçekle uyuşması bu dönem özelliklerinin önemli olanlarından bazılarıdır. Yine aynı eserdeki evliliğe, doğaya, aile bireyelerine saygı, işine bağlılık, vazife bilinci, yardımlaşma, dini inançlara bağlılık, en önemlisi rüyalar, hayaller, ölümü devamlı düşünme, ölen karısına platonik bir aşkla bağlanma gibi özellikler romantik özelliklerden bazılarıdır. Dokumacıların *İsyanı*'nda ise natüralist özelliklerin hemen hemen tamamı bulunur. Bunlardan bazıları; bütün olayların gerçeği ile birebir aynı olması, insanların iç ve dış dünyalarının tasviri, dilin ve konuşma biçimlerinin gerçek hayattaki şive, yazı dili, konuşma dili, inleme, çığlık atma, ağlama, sevinç, keder vb. ifadelerin yoğunlukta olmasıdır.

Dokumacıların İsyanı, *Hat Bekçisi Thiel* ve *Kuyucaklı Yusuf*'taki insan manzaraları, insanın teknik karşısındaki acizliği, aile problemlerinin artması, insanların giderek materyalistleşmesi, dönem olaylarının neredeyse birebir benzerlerinin eserde yansıtılması, tarihi olayların değişik kurgularla da olsa verilmesi, eserlerin çağının olaylarını edebi ölçütler çerçevesinde yansıttığının belirtisidir.

Yazarların yaşadıkları bölgelerdeki nehir, kasaba, köy isimlerinin ve eserdeki kahramanların isimlerinin benzerlik göstermesi veya bire bir olması da yazarların ortak yönleridir

Ali'nin eserindeki kahraman isimleri ile kendi özel hayatındaki tanıdık çevresinin isimleri çok büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu benzerlikler Hauptmann'inkine oranla daha fazladır.

Yazarların ortak özelliklerinden birisi de, onların dünya ve kendi ülkelerinin edebiyatlarını, dini kitaplarını, filozofların eserlerini, konuları ile ilgili branş kitaplarını okuyarak müzik, heykel, resim, tiyatro, tercüme gibi alanlarda bilgilerini geliştirip bunları okuyucularına aktarmak için eserlerini bu görüş ve tecrübeler doğrultusunda işlemiş olmalarıdır.

Dokumacıların İsyanı'nı okuyanlar, buradaki fakir dokumacılara acırlar ve onlar için üzülmürler. Aynı şekilde *Hat Bekçisi Thiel*'deki küçük Tobias'ın üvey annesi tarafından uğradığı şiddete maruz kalma hâli ve Thiel'in eser sonunda küçük oğlunu keserek öldürmesi gibi acıklı olaylar, okuyucuların acıma duygusuna kapılmalarına sebebiyet verir. *Kuyucaklı Yusuf*'ta ise, Yusuf'un anne ve babasının eşkıyalar tarafından öldürülüp Yusuf'un yetim kalması, eserin sonunda da yanlışlıkla Muazzez'i vurup elleri ile onu gömme sahnesi, acıklı bölümler olarak okuyucunun dimağlarında kalacak özelliktedir.

Bütün eserlerde bölge, nehir, dağ, ay, gün, tarih, saat, isim, sülale ismi, lakap gibi özel isimler ve özellikler vardır. Bunlara ilave olarak, ah, vah, oh, ıh, vay, aman! gibi duygu, hayret, sevinç, acı, üzüntü gibi duyguları yansıtan ünlem cümlecikleri de sıkça kullanılmıştır.

Hauptmann'ın uyguladığı bir diğer dil özelliği olan Almanca yazılıp, konuşulan dilin arasına Yabancı dil (Fransızca) 'e ait ifadeler, Ali tarafından tercih edilmeyen bir yöntemdir. Doğa tasvirleri, nehir, kuş, rüzgâr, ıslık, havlama gibi hayvan ve doğa sesleri de eserlerde mevcuttur.

Her iki yazar da, kahramanlarının isimlerine anlamlar yüklemişlerdir. Muazzez, Minna, Lene, Kübra, Salahattin, Gootlieb gibi isimler belirli mitolojik, kültürel ve dini sembolleri temsil etmekte ve çeşitli çağrışımlar yapmaktadırlar.

Özellikle *Hat Bekçisi Thiel*'de tren rayları, tren, telefon direk ve telleri gibi teknik aletler insanların karşısına hem tehlike, hem de onların hayatlarını kolaylaştıran birer araç olarak çıkmaktadır. Aynı zamanda bu araçlar insanın makineleşme karşısında maruz kaldığı acizliği de sembolize etmektedir.

Gerhart Hauptmann ve Sabahattin Ali eserlerinde, her ne kadar belirli konuları işleseler de onların ortak amacı, konuları oluşturan motiflerin geçmişte yaşanan ve hâlen yaşanmakta olan dönemin panoramasını yansıtmaktır. Bu özelliği ile Ali'nin eserinin '*Çağ Romanı*' olduğunu söyleyebiliriz. Eserlerden *Dokumacıların İsyanı* bir sosyal drama, *Hat Bekçisi Thiel* ise novel'dir. Eserlerden yalnızca *Kuyucaklı Yusuf* romandır. Ancak, her üç eser de yazıldığı çağın hemen hemen her türlü, sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, coğrafi özelliklerini yansıtır.

Kuyucaklı Yusuf 1937 yılında tamamlanarak yayımlanmıştır. Ali, romanın başında, 1903 yılında eşkıyaların 'Kuyucak' köyünü bastığını belirterek başlar. Her ne kadar eser bu şekilde başlasa da, romanda geçen olaylar, eserin yazıldığı

1930'lu yıllara da uymaktadır. Bu özelliğinden dolayı eser ve yazar bazı siyasi ve eleştirmenler tarafından dönemin bazı gerçeklerini açık olarak dile getirdiği iddiası ile eleştirilmiştir.

Dokumacıların İsyanı 1892 yılında basılmıştır. Bu eser de *Kuyucaklı Yusuf* gibi 1780'li yıllardaki olayları konu aldığı yazar tarafından iddia edilse de eserin yaşanılan dönemi de kapsadığı açıkça görülmektedir. Nitekim *Hat Bekçisi Thiel*'de de, yazarın işlediği olaylar kesin bir yıla mal edilemez. Eser incelendiğinde 1900'lü yılların başındaki olaylara büyük oranda uymaktadır.

Dönemin Türkiye'sinde, sanayinin daha yeni yeni gelişmekte olduğunu, eserden anlamaktayız. Kasabadaki sanayiciler parmakla sayılabilecek kadar azdır ve hemen hemen herkes tarafından özel hayatına varıncaya kadar tanınır.

Sanayici ve büyük patronların rahat konumu Almanya'da da Türkiye'dekinden farklı değildir. Bu insanlar halkın büyük bir çoğunluğu işçi ve köylü olan alt sınıfın sırtından büyük servetler kazanmışlardır. Servetlerine servet katarken onlar da Türkiye'deki meslektaşları gibi ara elemanı vazifesi gören bürokrat, memur, polis, jandarma, kilise papazı, küçük ticari işlerini yaptırdığı bazı küçük esnaflar ve alt sınıflar arasından iş verdiği bazı işçiler veya ayakçı takımı diye tabir edebileceğimiz kişileri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Sanayinin gelişmişlik durumu dönemin Almanya'sında Türkiye'ye oranla hayli ileridir. Bilim ve teknolojide meydana gelen gelişme ve icatlar sanayinin hemen hemen her dalına yansımıştır. Bu durum, dönemin Almanya'sında sosyo-kültürel alan başta olmak üzere Türkiye ve Türk insanına oranla birçok alanda radikal değişimleri beraberinde getirmiştir. Bu değişimlerin olumlu tarafları olmasına rağmen, insan psikolojisinde meydana getirdiği olumsuz tahribatlar daha fazladır. Bu tahribatların çeşidi ve sonuçları her iki toplumda hemen hemen aynıdır.

G.Hauptmann ve S.Ali, eserlerinde jandarma, polis, savcı, hâkim, avukat gibi güvenlik ve adaleti sağlayan devlet görevlilerini çok olumsuz bir kurgu ile şekillendirmişlerdir. Dikkat çeken bir diğer nokta da, her iki yazarın, bu tür insanlarla özel hayatlarında problem yaşamış olmalarıdır. Her iki yazarın kurgusunda görülen adalet sisteminin bozukluğu farklı bir işleyiş göstermektedir. Örneğin Ali, güvenliği sağlamakla yükümlü jandarmanın bozulmuşluğunu bariz bir şekilde gösterirken, avukatların dürüst insanlar için iş bitirmezliğini, ancak kötü insanlar için her türlü hileleri yaparak onları halk tabiri ile ipten kurtarmalarını, görevlerini kötüye kullanmalarını açıkça gösterir. Kaymakam, savcı ve hâkimler ise haksızlığı, yalancılığı, rüşvetçiliği bildiği hâlde olaylara müdahale etmeyerek haksızlıklara pasif destek vermişlerdir. Bu durumda caniler, daha da cesaretlendirilmiş, ezilmesi istenilen insanlar, çok daha rahat bir ortamda mağdur edilmiştir.

G.Hauptmann da, jandarma ve polislerin zenginlerin emirlerine göre hareket ettiği, fakirleri ezdiği, kızlara tecavüz ettiği, hukukun işlemediği gibi motifleri değişik konu bütünlüğünde de olsa *Dokumacıların İsyanı*'nda Ali'ye yakın bir tarzda kurgulamıştır. Hâkimler için ise her hangi bir kötü imaj gösterilmemiştir. Ancak

insanların şikâyetlerini iletmek için hâkimlere ulaştırılmadığı görülür. İyi hâkimlerin Berlin'de var olduğunu ancak olaylardan haberdar olmadıkları vurgulanır. Yani her iki yazar da polis ve jandarmanın menfi tutumunu benzer şekilde, hâkim ve savcılarını ise farklı bir tarzla işlemişlerdir.

Burada daha ziyade işsiz kalanlar dokuma işçileridir. Eğer kuraklık veya sel olmazsa tarlalarına genelde patates ekmektedirler. Eserlerden hareketle tarım ürünü olarak Almanya'da patates, kısmen de buğday daha fazla ekilirken, Türkiye'de ekilen ürünlerin türleri daha fazladır. Eserde Ege Bölgesi'nde bulunan Kuyucak kasabasında ve civar yerlerde zeytin, incir ve buğdayın yetiştirildiğini görmekteyiz.

Her iki yazar da devletin halktan aşırı vergi almasını da konu etmişlerdir. *Dokumacıların İsyanı*'nda insanlar aşırı, emlak ve gelir vergisinden şikâyetçi olmakta ve bunları ödeyememektedirler. *Kuyucaklı Yusuf*'ta da durum aynıdır. Aradaki fark Türkiye'de vergi toplamak için tahsildarlar köyleri atlarla gezmektedir. Almanya'daki toplama biçiminden ise bahsedilmemektedir. Benzer yön her iki eserde de alt tabaka insanların aşırı bir vergi yükü altında ezilmesidir.

Kuyucak kasabasında işadamlarının kökenine baktığımızda daha ziyade Girit gibi başka yerlerden geldiği görülür. Eserde Yörüklerden, Alevilerden, Rumlardan, Ermenilerden, Giritlilerden, Muhacir Türklere bahsedilmektedir. Bu insanlardan yabancı kökenli olanlar ticarete ve devletin üst kademelerinde yer almışlardır. Bu bölgelerde yaşayanlardan bahsetmekle, dönemin Osmanlı Devleti'nin veya Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarının halk mozaığı gösterilmektedir. Hauptmann'ın eserlerinde bu tür bir karışık halk mozaığına dair herhangi bir kurguya yer verilmemiştir.

Sosyo-kültürel olarak bu eserlerde insanların büyük çoğunluğu bunalımlı, hâlden memnun olmayan, ölümü isteyen, yerleşim problemleri ile dile getirilmişlerdir. Her iki ülkede de sansür mevcuttur. İki yazar da, gerek şahıslarından ve gerekse eserlerden dolayı çeşitli mahkeme ve soruşturma komisyonlarında uğraşmışlardır.

Ailelerin işlevine baktığımızda, bu ailelerin bazı problemleri olmasına rağmen, aile kurumu olma özelliklerini taşımaktadırlar.

Kuyucaklı Yusuf'ta bu özellikleri taşıyan beş tip aile vardır. Bu aileler zengin, fakir, eğitilmiş, eğitimsiz, az çocuklu vs. gibi özellikleri taşımaktadır. Olayların ortaya çıkışı, gelişme ve bitiş süreci aile eksenini etrafında geçer. Eserin başlangıcı Yusuf'un ailesi, yani anne ve babasının öldürülmesi ile başlar. Sonu da yine içinde Yusuf'un kayınvalidesi ve eşinin bulunduğu kalabalık bir kasaba ileri gelenlerinin ölümü ile son bulur. Ölen bu toplulukta en az beş aile babası bulunmaktadır.

Hat Bekçisi Thiel'de de aynı durum söz konusudur. Eserin başında aile bireylerinden anne Minna ölür, sonunda da Thiel tarafından ikinci anne Lene, oğlu ve Thiel'in oğlu Tobias ölür. *Dokumacıların İsyanı*'nın sonunda da aile reisi İhtiyar Baumert'in askerler tarafından öldürülmesi ile bir aile yıkılmış olur.

Babanın bu üstünlüğü, eserlerin hiç birinde aile bireylerine karşı şiddeti getirmez. Babalar, eş ve çocuklarına kaba güç kullanmaz. Yalnızca *Dokumacıların İsyanı*'nda jandarmaların mesaiden sonra evlerine geldiğinde eşlerini dövdükleri diyaloglardan anlaşılır.

Geniş aile tipi, Ali'nin eserinde Bakkal Ali'nin ailesinde ve Yusuf-Muazzez çiftinin babasının yanında kaldığı zamanlar oluşur. *Dokumacıların İsyanı*'nda da insanların ekonomik zorluklar nedeniyle büyük anne ve büyük babalarla birlikte kaldıklarından bahsedilir. İhtiyar Hilse ve oğlu Gottlieb'in ailesi birlikte kalırlar.

Ailenin mutluluğu veya devamı yalnız maddi durumun iyi olmasına bağlı değildir. Örneğin Salahattin ve Hilmi Bey'in maddi durumu iyidir ancak huzurları yoktur. Yusuf'un ekonomik durumu iyi değildir, ancak evliliklerinin ilk günleri mutlu bir yuvaları vardır. Hauptmann'ın eserlerindeki aile faciaları neredeyse hep ekonomik imkânsızlıklara bağlanmıştır.

Aynı şekilde içki ve kumar da, hem Ali'nin eserinde hem de Hauptmann'ın eserinde aileye zarar veren zararlı alışkanlıklar olumsuz olarak ön plâna çıkar.

Dokumacıların İsyanı'nda aile yıkılmaları veya problemlerinin temelinde ekonomik imkânsızlıklar yatmaktadır. *Hat Bekçisi Thiel* ve *Kuyucaklı Yusuf*'taki aile problemlerinde ise, psikolojik, bireysel, sosyal ve kültürel sebepler ön plâna çıkar.

İncelemekte olduğumuz eserlerdeki kadın tiplerini genel olarak iki gruba ayırabiliriz. Birinci grupta umursamaz, gününü gün eden, ikinci grupta ise çilekeş, ekonomik, hastalık, psikolojik vs. problemler altında ezilen kadınlar. Thiel'in ikinci karısı Lene ve Yusuf'un karısı Muazzez hem iyi hem kötü özellikleri olan kadınlara örnek tip olarak gösterilebilir.

Hilmi Beyin hanımı, Şahinde Hanım ve diğer üst bürokratların Hanımları evlerinin düzenini korumak, çocuklarının iyi bir şekilde yetiştirilmesi ve eşlerine ev atmosferini sevdirecek her hangi bir gayretin içinde olmazlar. Bu tür kadınlara *Dokumacıların İsyanı*'nda patron Dreissiger'in karısı ve papaz Kittelhaus'un karısını örnek gösterebiliriz.

Hauptmann'ın ve Ali'nin eserlerindeki kadınların birçoğu sıkıntı anında ağlayarak tepkilerini dile getirmiş ve bu şekilde kendilerini rahatlatmaya çalışmışlardır. Ağlamak bazen eserdeki kadınlar tarafından bir rahatlatma veya istediğini elde etmek için bir araç olarak kullanılmıştır. Şahinde hanım, Muazzez ve *Dokumacıların İsyanı*'ndaki dokumacı kadınların birçoğu duygularını ağlayarak veya yalvararak dışa vurmuşlardır.

Kadınlar, kaba kuvvete maruz kaldıkları gibi, tecavüze, dayığa, alkol alan ve kumar oynayan kocanın zulmüne de maruz kalmışlardır. Buna karşın kocasına hayatı zehir eden kadınlar da mevcuttur. Bunlara en iyi örnek Şahinde Hanım, Lene ve kısmen de Muazzez'dir.

Her iki eserde de, annelerin ortak tutkusu kızlarını zengin birisiyle evlendirmek istemeleridir. Kübra'nın annesi kızını bir esnafla, Şahinde hanım kızını zengin Şakir'le, meyhanedeki garson kızın annesi kızını zengin birisi ile evlendirmeyi

düşünmektedirler. Hemen hemen bütün annelerin, kızlarına zengin bir eş aramalarının altında yatan en önemli sosyolojik sebeplerden birisi, bu dönemde sayıları oldukça fazla olan fakir bekâr kızların, kendilerinin ve ailelerinin hayatlarını ekonomik olarak garanti altına almak istemeleridir.

Eserlerde geçen çocukların hemen hepsi anne ve babalarının iyi veya kötü durumundan etkilenmişlerdir. Nitekim bu olumsuzluklar onların çocukluk dönemlerinden sonraki hayatlarında da devam etmiştir. Öyle ki, çoğu kez bu talihsizlikleri ölümle sona ermiştir.

Hat Bekçisi Thiel'deki Tobias'ın kaderi Yusuf'un kaderine kısmen benzer. Tobias'ın annesi de hemen doğum sonrası ölür, Tobias üvey annesi Lena'nın elinde büyümeye çalışır. Ancak; babasının kısmen ilgisizliği ve üvey annesinin eziyetleri ile geçen kısa ömrü, sahipsiz olarak bırakıldığı tren yolu çevresinde oynarken tren altında kalarak ölmesi ile sona erer. Her iki çocuk da büyüklerin kurbanı olmuştur. Yusuf'un hayatı Tobias'a göre daha uzun ve daha rahattır. Çünkü üvey annesi ile birlikte yaşamaya başladığı zaman, Tobias'a göre daha büyük yaştaadır.

Genel olarak Ali'nin ve Haputmann'ın eserlerindeki çocukların oyunları, gezmeleri, eğitimleri, aile ve arkadaşları ile ilişkileri benzerlik gösterirken, kültür farklılıklarından doğan bazı farklılıklar da görülmektedir. Eserlerdeki çocuklar çelik çomak, tahta oyuncaklarla oynamak, kuş yakalamak, pikniğe gitmek, çiçek toplamak, meyve çalmak gibi faaliyetleri sergilerler. Bu da bize, çocukların, dünyanın neresinde olursa olsun aynı oyun ve davranışları sergilediklerini gösterir.

Her iki yazar da, küçük çocukların aileleri tarafından tarlada, dokuma tezgâhı başında, güneş altında, soğukta, taşımacılıkta çalıştırılmalarını işlerler.

Babasız ve annesiz kalan çocuklar da, daha sonraki yaşamlarını çok zor şartlar altında sürdürür. Yusuf, Tobias, Kübra ve isimsiz çocuklar bunlardan bazılarıdır. Eserlerin hiç birinde erkek kız ayırımı yoktur. Ebeveynler, çocuklarından herhangi birisini diğerinden daha çok sevmek veya üstün tutmak gibi bir davranışın içinde olmamışlardır. Genelde yakınları toplumda ölen çocuklar, amcası veya dayısı tarafından sahiplenilir. Ancak her iki yazarın eserlerinde de böyle bir sahiplenmeyi görememekteyiz.

Kuyucaklı Yusuf'ta aşk en coşkulu ifadesini bulmuştur. Bunun aksine *Dokumacıların İsyanı*'nda, insanlar arasında gerçek aşk duygusuna hemen hemen hiç rastlanmaz. *Hat Bekçisi Thiel*'de ise ölen karısına belli bir süre sonra âşık olan Thiel'in sanal aşkı vardır.

Bu üç eser arasında bir karşılaştırma yaparsak, gerçek aşk yalnızca Ali'nin eserinde yaşandığını söyleyebiliriz. Gerçek aşktan kasıt sevenlerin birbirlerini aynı ölçüde karşılıksız sevmesidir. Eserde bu tür aşktan başka, karşılıksız aşklar da vardır. Kübra'nın Yusuf'a, bakkal Ali'nin Muazzez'e olan aşkların varlığı da mevcuttur.

Her üç eserde de, evli ve beraber olan çiftler görülür, ancak bunlar birbirlerine aşık değildirler. Garson kızın ve bazı kızların istedikleri tek şey, âşık olmak değil maddi durumu iyi birisi ile evlenmektir. Zenginlerin düşündükleri de, aşk değil, günlerini zevkle geçirecekleri fakir ama genç ve güzel kızlarla beraber olmaktır.

Gerek Ali gerekse Hauptmann, evlilik şekillerini ve evliliği sona erdiren sorunları eserlerinde konu bütünlüğü içinde ele almışlardır. Ali'nin eserinde eşler arasındaki ilişkilere daha geniş yer ayrılmıştır. Hauptmann'ın eserlerinde -özellikle *Dokumacıların İsyanı*'nda- evliliğin şekline, evlenmeden önceki hazırlıklara, evlenecek gençlerin ve ailelerinin birbirleri ile olan ilişkilerine vs. derinlemesine inilmez, ancak genel bazı bilgiler verilir.

Muazzez'in Yusuf ile olan evliliği kaçma şeklinde gerçekleşmiştir. Türk kültüründe seven gençler evlenmede herhangi bir engelle karşılaştıkları zaman kendi başlarına kaçarlar. Muazzez ve Yusuf evlenmeye karar verdiklerinde Şakir'in engeli ile karşılaşmamak için kaçma yolunu seçmiştir. Hauptmann'ın eserlerinde bu tür kaçarak kurulan bir evlilik örneği yoktur. Böyle bir evlilik şeklinin olmaması bize Türk ailesinin, çocuklarının evliliklerine daha fazla önem verdiği ve karıştığı yorumunu yapma olanağını vermektedir.

Düğün sayesinde, tüm evlilik öncesi örf ve adetleri öğrenme fırsatı bulunur. Kasaba'nın sakinlerinden İhsan'ın düğününde, evlilik öncesi tüm hazırlıklar ve yapılması gerekli sosyal gelenekleri öğreniriz. Hauptmann'ın eserlerinde bu tür bir düğün kurgusuna rastlanmaz. Thiel ve diğer aile eşlerinin nasıl evlendiklerinden eserde bahsedilmez. Ancak eserlerin haricinde diğer kaynaklardan öğrendiğimize göre Alman toplumunda da benzer ihtişamlı düğünler belirli günlerde yapılmaktadır. Sanayinin gelişmesiyle düğün günlerinde, evlenme yaşında, değişiklikler olur. Bunun sebebi bazen de dini inançlara da dayanmaktadır.

Her iki yazarın eserlerindeki eşlerin evlilikleri hiçbir zaman boşanma yoktur. Yani iyi veya kötü gerçekleşen her evlilik devam eder. Ancak zoraki bu devamlılık, evliliğin ilerleyen yıllarında tamir edilmesi imkânsız facialarla sonuçlanır.

Ayrıca alkol, kumar, dedikodu, üvey evlat, ekonomik kriz, eşini aldatma, yalan söyleme, yaş ve eğitim farkı, hastalık, doğumda ölüm gibi olumsuzluklar da evliliklerin dağılmasına neden olan unsurlar olarak sunulur.

Sosyal bir varlık olan insan, yalnız yaşayamayacağına göre, diğerleri ile yardımlaşma ve dayanışma içinde olmak durumundadır. Bu yardımlaşma, maddi ve manevi şekilde olmaktadır. Bireyler arası yardımlaşmalar, aynı zamanda kişinin ve toplumun şefkat ve merhamet duygularının göstergesidir. Özellikle, Anadolu gibi üzerinde birçok medeniyetten izler taşıyan çok kültürlü bölgelerde, insanlar yardımlaşma ve dayanışma sayesinde, bir arada yaşama sanatını da öğrenmişlerdir. Sünnetler, düğünler, nişanlar, ramazanlar, cenazeler, davetler, bayramlar, dini törenler insanlar arasındaki yardımlaşma ortamını oluşturmak için iyi bir fırsattır.

Eserlerin yazıldığı dönemlerdeki toplumlara baktığımızda, özellikle Almanya'da iktidar, fakir, hasta, yaşlı, kimsesiz insanlara çeşitli devlet kurumları aracılığı ile belirli yardım yapar. Türkiye de ise bu tür yardımlar vakıflar aracılığı ile yapılmaktaydı.

Eserlerde zengin veya akraba konumundaki kişilerin, yakınlarına karşı yardımda buldukları görülmez. Örneğin *Dokumacıların İsyanı*'ndaki fabrikatörler, zengin çiftçiler, zengin memurlar, kilise papazı oldukça fakir olan dokumacılara hiçbir yardımda bulunmamışlardır. Ali'nin eserinde ise, Yusuf, çok küçük yaşlarda yetim kalmasına rağmen, akrabaların koruması altına alınmamıştır. Orta halli sayılabilecek bir memur olan Salahattin Bey, Yusuf'u koruması altına almıştır. Onu evinde yetiştirir, okula gönderir ve çalıştığı kaymakamlıkta iş verir.

Her iki toplumda manevi dayanışmaya örnek gösterebileceğimiz olaylar bulunmaktadır: *Kuyucak'lı Yusuf*'ta cenazede, cenazeden sonra, düğünde, hastalıkta, camide, kahvehanelerde insanlar bir araya gelirler, iyi ve kötü günde beraber olduklarını gösterirler.

Dokumacıların İsyanı'nda ise, cenaze töreninde insanlar kıt maddi imkânlarına rağmen, oldukça fazla miktarda masraf ederek ölümlerin arkasından yapılması gerekli örf ve adetleri yerine getirirler.

Bütün eserlerdeki komşuluk ilişkileri, benzer özellikler taşımaktadır. Komşu ile dedikodu yapılır, aralarında çekemezlik olur, özel sırlar onlarla paylaşılır, bilinmeyen şeyler onlardan öğrenilir, özel günler yaparlar. Benzer komşuluk ilişkileri her üç eserde de mevcuttur. Komşular arasındaki misafirperverlik Ali'nin eserinde daha fazladır *Dokumacıların İsyanı*'nda, bu tür misafirperverlik örnekleri, genelde zenginler arasında gerçekleşir.

Eserlerin tamamında, yardımlaşma ve dayanışmalar genelde fakirler arasında olur. Zenginler arasındaki dayanışma ve yardımlaşmalar maddi çıkarlara dayanan bir şekil almıştır. Eserlerde, Türk ve Alman örf-adetlerine aykırı oldukça fazla davranış biçimleri vardır.

İncelenen üç eserde de, din olgusu bariz bir şekilde, kurguların başından sonuna kadar hâkim motif olarak ağırlığını gösterir. Dönemin insanı dinin tüm gereklerini tam olarak yerine getirmemesine rağmen örf ve adet, alışkanlık veya kulaktan dolma bilgiler doğrultusunda, din insanların yaşamında önemli bir yer tutar. Ali'nin eserinde, dindar insanların varlığının yanı sıra, bazıları da, alışkanlık ve örf adetlerin vermiş olduğu duyguyla ve yaptırımla bilerek veya bilmeyerek dinin gereklerini kısmen yerine getirmektedirler.

Eserde zengin olan bazı insanlar, dinin emirlerinden olan, fitre ve zekât vecibelerini hiç yerine getirmezler. Bu davranışları dine aykırı davranışlardır. Aynı şekilde Hauptmann'ın eserlerinde de bu tür dinin gereği olarak yapılmış yardımlaşmalar yoktur.

Dokumacıların İsyanı'nda Din adamlarının, dine ters olan tavır ve telkinleri sonucu halkın büyük çoğunluğu, dinden ve din adamlarından uzaklaşır.

Karşılaştırmakta olduğumuz her üç eserde de, ölüm olgularının büyük çoğunluğu, ecel ile gerçekleşen biçimde değil de, karakterlerin aralarında olan anlaşmazlık nedeniyle birbirlerini öldürmesi şeklinde gerçekleşir. *Kuyucaklı Yusuf* da eceli ile ölen karakter olarak yalnızca Salahattin Beyi zikredebiliriz. Sahahattin Beyin ölümünü normal bir ecel ölümü olarak görmek, eksik bir

tanımlama olabilir. Çünkü Salahattin Bey, eşinin ve çevresinde gelişen olayların etkisi ile genç yaşta kalp hastalığına yakalanmıştır. Bu hastalık onun ölüm sürecini hızlandırdığından, kalp krizi sonucu vefat etmiştir. *Hat Bekçisi Thiel*'de de Minna'nın eceli ile ölümü dışında, meydana gelen ölümlere kaza ve cinayetler sebep olmuştur. *Dokumacıların İsyanı*'nda ise ölümler daha ziyade açlık, hastalık, doğum ve çatışma sonucu meydana gelen ölümlerdir. Eserin sonunda İhtiyar Hilse'nin rasgele bir kurşunla beklenmedik bir anda suçsuz yere ölmesi, dikkat çeken üzücü ölüm şekillerindedir. Eserlerdeki ölüm olayının gerçekleşme anı, ölümün öncesi ve sonrası yapılan dini ve geleneksel törenler, Türk ve Alman toplumlarının sosyo-kültürel olgularının ölüm ile ilgili bölümünü yansıtmaktadır.

Ölümden sonraki hüznün, her üç eserde de, yoğun bir şekilde verilmiştir. Ölen kişinin ailesinin, arkadaşları, komşuları, akrabaları veya yakınları eve gelerek, kalanlara destek ve teselli verirler. Ali'nin eserinde, Salahattin Beyin cenazesinde aynı durum söz konusudur. Evin ve caminin avlusuna görülmedik bir şekilde toplanan kalabalık, onun ne kadar çok sevildiğinin göstergesidir. Bölge insanının inanış ve geleneklerine göre, ölünün cenaze töreninde ne kadar fazla kalabalık olursa ve yakınları onun için ne kadar çok ağlarsa, ölen kişinin o kadar iyi birisi olduğu ve çevresindekilerce çok sevildiğinin belirtisidir. Hauptmann'ın eserlerinde de bu kadar yoğun olmasa da benzer gelenekler mevcuttur. Ölenlerin arkasından ağlayanların büyük çoğunluğunun kadınlar olması, her üç eserde de var olan ortak motiftir.

Hat Bekçisi Thiel'de, ölen Tobias'ı gömmek için komşuları tarafından çeşitli hazırlıklar yapılır. Ali'nin eserinde hocaya ve fakirlere, *Dokumacıların İsyanı*'nda da papaza para verilmesi arasında, benzerlikler vardır. Yani her iki dindeki din adamları da, ölen insanın arkasından yapmış oldukları dini hizmet karşılığı belli bir ücret alırlar.

"Allah sabır versin, Allah kalanlara ömür versin, rahmetli" gibi ifadeler, ölen insanın arkasından Ali'nin eserinde kullanılır. Hauptmann'ın eserlerinde ise, yalnızca ölen kişi için 'rahmetli' kelimesi kullanılır. Bundan başka, herhangi bir başsağlığı dileme ifadesinin kullanıldığı görülmez.

Eserlerin hepsinde, Türk ve Alman toplumunun örf ve adetlerini yansıtan izler bulunmaktadır. Örf ve adetler daha önce de belirtildiği gibi, ait olduğu toplumun bütün özelliklerini ihtiva eder. Örneğin Yusuf'un, Cineli Kübra ve annesine kıt imkanlarına rağmen aşırı yakın ve yardımsever davranması onların da, kendisi gibi köyden gelmiş olmalarının birinci derecede önceliği vardır.

Kadınların hepsinin inci, boncuk, bilezik, gibi takılar takma ve hediye almaktan çok hoşlandıkları görülür. Bir kızı almak isteyen veya bir kadını elde etmek isteyen erkek önce ona bilezik, küpe, kolye ve elbiselik kumaş gibi hediyeler verir. Aynı şekilde, yeni kaymakam da Muazzez'le beraber olmak istediğinde, önce ona ve annesine pahalı hediyeler verir. Küçük yerleşim yerleri olan kasaba ve köylere, bir şeyler satmak için gelen satıcıların, ortak sattıkları mallar ve alışveriş biçimi, benzerlik gösterir. *Kuyucaklı Yusuf*'ta Alanya ve Aksekili Çerçiler ile *Dokumacıların*

İsyanı'nda ufak tefek ihtiyaç maddeleri satan satıcıların, satış biçimleri, sattıkları mallar ve insanlara hitap şekilleri hemen hemen aynıdır.

Hauptmann'ın eserlerindeki karakterler, kiliseye giderken en güzel ve yeni elbiselerini giyerler. Bu gelenek, onların dine ve kiliseye olan saygılarının göstergesidir. Ali'nin eserinde, camiye giden insanların yeni veya özel bir elbise giydiklerinden bahsedilmez.

Dedikodu, her iki toplumun erkek ve kadınları arasında sıkça görülen bir alışkanlıktır. Genç kızlar ve kadınlar kimin kiminle evleneceğini, köy veya kasabanın kızlarının ve erkeklerinin bir birleri ile olan ilişkileri, komşular arasındaki ilişkiler, iş, aşk, ekonomik durum genelde konuşulan konulardır. Erkekler ise bu tip konuları pek az konuşmakla beraber, birbirleri ile olan ilişkileri, devlet ve hükümet politikaları, ekonomik durum, vs. gibi konular kahvehaneler veya köy lokantasında konuşup tartışırlar. Bu esnada, tercih edilen içecekler içilir. Dedikodu edenlerin birçoğu bu söylentileri ilgili kişinin yüzüne değil, arkasından söyler.

Ali'nin eserindeki ailelerin çoğunluğu kışlık ihtiyaçları olan, un, zeytin, salça, bulgur, pekmez ve turşu gibi ihtiyaçlarını yazın hazırlayıp depoya koyarlar. Hauptmann da böyle bir kurgulama yoktur. Yiyecek türü olarak Hauptmann'ın eserlerinde patates ve etin ayrı bir önemi vardır. Patatesi, evi, odunu olan aile, kendini şanslı sayar. Ali'nin eserinde de bulgur ve turşu fakir ailelerin devamlı yediği yiyeceklerdir.

İncelemekte olduğumuz eserlerde, verilen eğitim-öğretim faaliyetlerinin, hem metot hem de fiziksel yönden, sağlıklı bir ortamda yapılmadığını söyleyebiliriz. İnsanların birçoğunun okuma yazma bilmediğini, bilenlerin de, çevresindeki insanlara hiçbir konuda iyi örnek olamadıklarını görüyoruz. Okulda verilen, yönlendirilmiş eğitim modelini küçük yaşlarda alması gereken çocuklar, gerek dönemin eğitim anlayışı, gerek ailenin ekonomik durumu ve gerekse anne-babanın, bu konudaki inisiyatifini olumsuz yönde kullanmalarından dolayı, bu çocuklar, hayatta kendilerini idare edebilecek, kendilerinin donanımlı birer insan olabilmeleri için gerekli ve yeterli eğitimi alamamışlardır. Eğitim alamayışlarının başında ekonomik nedenler gelmektedir. Çünkü dönemin ekonomik sıkıntılarının aileler üzerindeki baskısı nedeniyle, çocukların da bazı işlerde çalışmak zorunluluğu vardı.

Ancak her iki yazarın eserlerinde de, kaymakam, avukat, doktor, öğretmen, polis, jandarma amiri, hâkim, çeşitli yüksek memurlar, papaz gibi makam ve mevki sahibi insanların almış oldukları eğitimi başkalarına faydalı olmak için kullanmadıkları, tam tersine gerek davranışları gerekse diğer uygulamaları ile bu kişiler topluma zarar verdikleri için insanları eğitimden soğutmuşlardır. Eğitilmiş insanların çocuklarının, Ali'nin eserinde, onun tabiriyle 'beceriksiz', 'pısırık', 'sümsük' gibi benzetmelerle, işe yaramayan olumsuz tipler olarak yansıtılması, dönemin eğitilmiş insanların beceriksizliğini, daha da pekiştirmektedir.

Eğitilmiş bir insan olan kaymakam Salahattin Bey ile hiçbir eğitim almamış Şahinde Hanım arasındaki eğitim farkı, evliliklerine de olumsuz yönde büyük ölçüde etki etmiştir. Bu eğitim farkının neden olduğu geçimsizlik, çocukların üzerinde de, sonradan tamir edilemeyecek hasarlar meydana getirmiştir. Hauptmann'ın eserlerinde, eşler arasında görülen eğitim farklılıklarına rastlanılmaz.

Eserlerde eğitim ve öğretime geniş bir yer ayrılmaması ve eğitilmiş insanların negatif bir şekilde sunulması, eğitim kurumlarına ilgi azlığı, Hauptmann ve Ali'nin özel hayatlarında yaşadıkları olumsuz eğitim sürecinden izler taşır.

Boş vakitlerin geçirilmesi olayı, incelemekte olduğumuz üç eserde de hemen hemen aynı kıstaslara göre ele alınmıştır. Bu kriterleri yaş, ekonomik ve psikolojik durum, çevre, cinsiyet, kişisel istek, sosyal statü, kültürel ve mesleki uyumu vs. olarak sıralayabiliriz. Boş vakitleri geçirme imkân ve isteğinin eserlerde daha çok arkadaş çevresine bağlı olduğu görülür. Bundan başka, kişinin yapmak istedikleri ikinci sırada gelmektedir. Örneğin, her üç eserde de, önemli karakterler isteklerine göre vakit geçirmeyi tercih etmişlerdir.

Çocukların boş vakitlerini değerlendirmelerinde, büyüklere nazaran daha fazla çeşitlilik görülmektedir. Çocukların boş vakitlerinde en fazla yaptıkları şey, oyun oynamaktır. Hemen hemen bütün eserlerdeki çocukların faaliyeti en fazla bu yödedir. Yusuf'un çocukluğu ve gençliğine baktığımızda boş vakitlerini dönemin imkânlarına göre dolu dolu geçirdiğini görebiliriz. *Dokumacıların İsyanı* ve *Kuyucaklı Yusuf*'taki kadın karakterlerin, boş vakitlerini geçirme şekilleri birbiri ile benzerdir. *Hat Bekçisi Thiel*'deki kadınların hepsinin Pazar günleri kiliseye gitmekten başka boş vakitleri yoktur. Diğer eserlerdeki kadınların çoğunluğu da aynı durumdadır. Ancak Ali'nin eserindeki Şahinde ve Hilmi Bey'in Hanımı, devamlı olarak özel günler tertipleyerek, kendi ayarındaki kadın arkadaşlarını da, davet ederek, dedikodu, dantel örme, toplu şarkı söyleme, çeşitli kek-pastalar yapıp yeme, yazlık bağları gezme, çeşitli meyveleri ağaçlardan toplama gibi sosyal ve bireysel faaliyetlerle boş vakitlerini geçirmektedirler.

Erkeklerin boş vakitlerini geçirme şekillerindeki ortak ve farklı noktalara baktığımızda, Ali'nin eserindeki yetişkin erkek tipleri, boş vakitlerini daha çok mesleki konum ve imkâna göre geçirmektedirler. Devlet görevlileri, daha ziyade kendi meslektaşları olan arkadaşlarından müsait olan evinde toplanıp içki içerek, kumar veya değişik oyunlar oynayarak vakit geçirmektedirler. İçki olarak, daha ziyade rakı tüketilmektedir. Kumar veya eğlence oyunlarından dama, tavla, poker ve kılıç adlı oyunları oynamaktadırlar. Hauptmann'ın eserlerinde, genelde bölgenin orta ve alt tabaka insanları buraya gelip kendilerini ve bölgeyi ilgilendiren sorunları konuşma fırsatı bulurlar. Sohbet ederken genelde bira, votka ve likör içilir. Türk kahvehanesi ile Alman köy meyhanesinde çalışanlar arasında da fark vardır. Meyhanede çalışanların kadın, kahvehanede çalışan işçiler ise erkektir.

İncelemekte olduğumuz eserlerdeki, iç ve dış yerleşimin ortak yanlarında en dikkat çekici benzerlik, bütün eserlerdeki tasvirler maddi kültür elementlerinden başlanarak dışarıdan içeriye doğru bir tasvir sanatı ile yansıtılmasıdır.

Bir diğer ortak yansıtma biçimi, evler insanların maddi, mânevi dünya görüşleri ile paralel bir şekilde döşenmiştir. Örneğin patron Dreissiger'in evinin döşemesi oldukça pahalı, Barok stilde döşenmesine rağmen, gerek renk uyumu gerekse diğer süs üyumu itibarıyla oldukça zevksiz bir şekilde döşenmiştir. Hilmi Beyin ev döşemesi de aynı zevksizliği yansıtmaktadır. Kaymakam Salahattin Beyin ev döşemesinde, bu karakterlere göre daha sadelik görülür. Zengin insanların, yaşadıkları mekânın döşeme biçimlerine bakıldığında, dünyanın değişik ülkelerinin kumaş ve halılarından örneklerle süslediği görülür. Örneğin Dreissiger'in perdeleri, Şam'dan gelen kumaşlarla yapılmıştır. Aynı durum Hauptmann'ın eserlerindeki Alman evlerinde de mevcuttur. Dreissiger'in evi ile fakir dokumacıların ve bekçi Thiel'in evlerinin döşemesi arasında, sahiplerinin gelir seviyeleri ile orantılı bir uyum söz konusudur.

Her iki yazarın tasvir ettiği evlerde de, insanların maddi durumuna göre mahalle oluşturdukları görülür. Örneğin Dreissiger ve onun seviyesinde olan insanların evleri çok güzel bölgelerde ve nehir kenarlarına kurulmuştur. Ali'nin tasvir ettiği evler de, hemen hemen aynı konumdadır. Esnafın, patronların, memurların, köylülerin oluşturdukları mahalleler kısmen ayrılır. Ali'nin eserlerinde, mahalle sakinlerinin birbirlerini daha iyi tanıdıklarını ve komşuların birbirlerinden haberdar olduklarını görürüz. Thiel'in mahallesinde de benzer durum söz konusudur. *Kuyucaklı Yusuf* da ki demografik yapıda da ayrılık görülür.

Ortak kullanım yerleri olan kahvehaneler ve birahanelerin donanımı da Alman ve Türk kültürü ile uyumlu döşenmiştir. Eşyalar, genelde basit tahtadan yapılmış sandalye, sıra ve masa şeklinde döşenmiştir. İçecek kapları da, Almanlarda bira ve şaraba uygun, Türklerde ise rakı ve çaya uygun bardaklar şeklindedir. Ortak mekânlar olarak kullanılan yerlerin duvarlarında, genelde manzara veya dönemin devlet reisinin resimleri asılıdır. Bu tür toplu mekânlarda sohbet edenler, daha ziyade aynı milletten, sınıftan, meslekten veya başka konularda birlikteliği olan kişilerden oluşur.

Kuyucaklı Yusuf ve Dokumacıların İsyanı'nda devlet kurumlarına baktığımızda, bunların kaymakamlık, mahkemeler (avukat, hâkim, savcı) ve karakol (polis, jandarma) olduğunu görürüz. Her iki eserde de halkın güvenliğini ve düzenini sağlamakla görevli polis ve jandarma, asli görevlerinin aksine halkın huzurunu bozan, onlara karşı gerektiğinde zor kullanan ve onları azarlayıcı bir tavır sergileyen görünümündedirler. Ancak halkın bütününe bu tür bir baskı ve kötü muamele uygun görülmez. Zengin ve varlıklı kişilerin emrine girmiş konumdaki bu kurumlar, yalnızca sıradan insanlara karşı zor kullanmakta, zengin insanlarla işbirliği yapmaktadır. Bu konumdaki görevlilerinin, zenginlerin hizmetine girmesinin nedenlerinin başında, onlardan almış oldukları rüşvetler gelir. Örneğin; *Kuyucaklı Yusuf*'taki karakol komutanı Cemal, Hilmi Beyin oğlu Şakir cinayet işlediğinde, Hacı Etem'in rüşvet

vermesiyle olayı örtbas etmiştir. Böylece suçlu durumdaki Şakir, birkaç gün yattıktan sonra suçsuz bir şekilde nezarethanedeki çıkar. *Dokumacıların İsyanı*'nda da Polis şefi devamlı olarak işçi ve küçük esnafa ağza alınmayacak küfürler ederek, onları aşağılar.

Dokumacıların İsyanı'nda bazı memurların işlerini tam yapmadıklarından, yanlış rapor tutmalarından bahsedilir, ancak hiç işe gitmeme gibi bir olay yoktur. *Hat Bekçisi Thiel*'deki bekçi Thiel görevine çok sadık, en zor anlarında bile vazifesini aksatmayan, dakik bir görevlidir. Kaymakamın haricinde ne *Kuyucaklı Yusuf*'ta, ne de Hauptmann'ın eserlerinde kıymeti halk tarafından takdir edilen memur portresi yoktur.

Haksızlık yapan memurlara karşı tepki göstermede Hauptmann'ın eserlerindeki karakterler, Ali'nin eser karakterlerine göre daha aktiftirler. Bütün eserlerde memurların çoğunun sıradan insanlara olmadık bahaneler uydurarak, çıkarları doğrultusunda onlara eziyet etmekte olduğu ve böylece halk ile devletin bütünleşmesi konusunda en büyük engeli oluşturdukları söylenebilir.

Dokumacıların İsyanı'nda ise sınıflar arasında hem maddi hem de sosyal hem kültürel farklılıklar çok daha fazladır. Yani çizgiler veya kamplaşmalar daha katı ve nettir. Buradaki insanların birbiri ile olan ilişkileri adeta düşman gibidir. İnsanlar her an birbirleri ile savaşıyor konumdadırlar. Ali'nin eserinde ise insanlar arasındaki ilişkiler daha yumuşak, daha ılımlıdır.

Kuyucaklı Yusuf'ta eşkiya, devletin hâkimiyetsizliğinden yararlanarak köylere kadar inip insanları öldürebilmektedir. *Dokumacıların İsyanı*'nda silahlı eşkiya yoktur, ancak insanlar o kadar sefil durumdadır ki, açlıktan, hastalıktan, psikolojik bunalımdan ölümler gerçekleşmektedir. Aynı şekilde, buradaki insanlar da devletin kurumlarına ve bürokratlara güvenmemektedirler. Ancak başkent Berlin'de hâlâ adaletin var olabileceğine olan inançları devam etmektedir. *Kuyucaklı Yusuf*'ta ise fakirler kesinlikle devlete ve devletin adalet sistemine güvenmemektedirler. *Kuyucaklı Yusuf* ve *Dokumacıların İsyanı*'nda, zengin eşraf ve zengin fabrikatör, gerek bürokratları kontrol altına alma girişiminde, gerekse alt tabakadaki insanlarla görüşmelerde daima bir maşa kullanmışlardır. Bu maşalar genelde kraldan fazla kralcıdırlar. Kendilerinin de ait oldukları toplum insanlarına çok fazla eziyet etmektedirler. Hacı Etem ve Pfeiffer bu tiplere örnek teşkil ederler.

Bu tip insanlar haricinde, okumuş, aydın, belirli bir kariyere veya idari göreve gelmiş yüksek mevkideki insanların sosyal adaletsizliğin gerçekleşmesine çok fazla hizmet ettikleri her iki eserde de görülür. *Dokumacıların İsyanı*'nda hâkimler, doktorlar, papazlar, polis ve jandarma şefleri bunlardan bazılarıdır. *Kuyucaklı Yusuf*'ta hâkimler, savcılar, kaymakamlar, jandarma komutanı, mal müdürü, avukatlar vs. bu konu için örnek olarak sayabiliriz. Eserlerdeki sınıf düzenini incelediğimizde, ayrı iki toplum olmalarına rağmen, Türk ve Alman toplumunda, benzer sistemlerin uygulamada olduğu görülmektedir. Azınlıkta olan üst sınıf, orta sınıfların elde ettikleri yüksek miktardaki gelirlerinin çok az bir kısmını vererek

onları kendilerine bağlamışlar; alt sınıftaki insanların sırtından geçinen insanlar artmıştır. Bu çark, aşağı yukarı her iki yazarın kurgusunda ve gerçek yaşamda bu şekilde dönmektedir.

Alt sınıftaki insanların birçoğu, psikolojik olarak bir sinmişlik içindedirler. Ezilmelerden dolayı karşı koyacak cesaretleri ve dirayetleri yoktur. Çünkü güvenecek hiçbir yerleri ve kişileri yoktur. Devleti ve devletin hukuk ve güvenlik güçlerini kendi ellerine alan zengin insanlar, sıradan insanların üzerinde "Ne yaparsak yapalım sonuç alamayacağız" kanaatini hâkim kılmışlardır.

İncelemekte olduğumuz eserlerdeki iletişim çatışmalarının sebeplerine baktığımızda, iletişimsizliğin sebeplerinde bir benzerliğin olduğunu kısmen de olsa söyleyebiliriz. İncelenen eserlerin değişik sosyal ve kültürel halkları konu ettiklerinden, çatışma türleri ve sebeplerinin değişkenlik göstermesi normal olarak algılanabilir.

Ekonomik yetersizliğin çatışma sebebi olması her iki yazarın eserlerinde ortak motiflerdir. Karşılaştırılan üç eser içinde, çatışmanın iktisadi nedenlerden çıktığı en bariz şekilde *Dokumacıların İsyanı*'nda görülür.

İnsanların kendi kendi ile olan ilişkilerden birisi olan içsel (öz) iletişim sözsüz iletişimde olduğu gibi, *Dokumacıların İsyanı* dışındaki eserlerde mevcuttur. *Dokumacıların İsyanı*'nda kısmen içsel iletişim mevcuttur. Sesiz ve mimiklerde yapılan iletişim türüne daha fazla *Kuyucaklı Yusuf*'ta rastlanır. Diğer eserlerde bu tür bir iletişime az rastlanır.

Her üç eserde de, iletişim çatışmasının başlıca nedenlerinin başında, gönderici konumundaki kişinin gönderdiği işaret ve sembolleri, alıcı konumundaki bireyin yeterince algılaması veya algılayamamasından ileri gelir. Bu sebep, her üç eserde de ortak çatışma sebeplerinin başında gelir.

Aile içindeki iletişim çatışmalarının sorumlusu olarak kadınların daha ön planda olduğu, aile dışı fertlerle olan iletişimsizlikte erkeklerin daha fazla ön planda olduğunu eserlerden hareketle söyleyebiliriz.

Her üç eserde de kahramanlar, aynı kültürü, çevreyi paylaşmalarına ve aynı dili konuşmalarına rağmen, yine de iletişim çatışması içindedirler. Eserlerdeki bölgelere farklı yerlerden gelen insanlar ile yerliler arasında hiçbir iletişim çatışması yaşanmamaktadır. Genel kanı, birbirini tanımayanların tanıyanlara oranla daha az iletişim kurabilecekleri şeklinde olmasına rağmen eserlerin üçünde de tersi durum mevcuttur.

Kendisi istemediği halde iletişimi sürdüren tipler yalnızca Ali'nin eserinde mevcuttur. Hauptmann'ın eserlerinde ise istemediği halde iletişimi sürdüren tiplere rastlanmamaktadır. Bu tür davranışlar Alman halkının bazı konularda Türk halkına oranla daha tavizsiz bir davranış sergilediklerini gösterir.

İletişimin, çatışma ile sonuçlanmasında dikkat çeken en önemli olgu, konuşma tonlarının yüksek olmasıdır. Her üç eserde de anlaşamayan kişilerin ses tonlarının bozuk, yüksek ve öfkeli olduğu ortak özelliklerden birisidir.

Özellikle devlet memurları, kolluk kuvvetleri din adamlarının bazıları vatandaş ile sürekli olarak iletişim çatışması içindedir. Bu durum her üç eserde de mevcut olup, vatandaş devlet arasındaki uçurumun artmasına sebep olmuştur.

İletişim krizinin ortaya çıkmasında en önemli nedenlerden birisi de, kişiler arasındaki ön yargıdan kaynaklanmaktadır. Özellikle *Dokumacıların İsyanı* ve *Kuyucaklı Yusuf*'teki birbiri ile iletişim problemi olan kişilerin birbirine karşı devamlı bir önyargı içinde olmaları dikkat çekicidir. *Hat Bekçisi Thiel*'de bu tür önyargılar, diğer eserlere oranla daha azdır.

Bütün eserlerde ortak motif, iletişim çatışması sonucu cinayet olaylarının meydana gelmesidir. Thiel'in Lene'yi öldürmesi, İhtiyar Hilse'nin askerlerce öldürülmesi, Papaz Kittelhaus'un halk tarafından sıkıştırılıp öldürülmesi, Şahinde'nin, Karakol komutanının, kaymakam İzzet Beyin, Muazzez'in Yusuf tarafından öldürülmesi iletişim çatışması ve insanların psikolojilerinin bozulması sonucu meydana gelen vahim olaylardır. İletişimin olumsuz seyir etmesi sonucu meydana gelen olumsuzlukların yanı sıra, bazı olumlu iletişim şekilleri de üç eserde yer alır.

Ali ve Hauptmann çok yönlü sanat yetileri sayesinde, yaşamın her kesitinden olayları eserlerinde birer yazar ve gözlemci ustalığı ile kurgulamışlardır. Böylelikle, yazarların yaşadıkları ve yakın geçmiş dönemin Türk ve Alman toplumu hakkındaki sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, iletişimsel vb. gerçeklere ulaşılma imkânına kavuşulur. Yazarların yaşamı ve eseri genel olarak, yaşadıkları çevre, aile ve kendi öz yaşamları ile çok sıkı ilişki içindedir. Bu özellikleri ile otobiyografik edebi türe yakın bir tarz sergilenir. Özellikle, "masabaşı hikâyeciliği"nden ziyade "gözlemci gerçekçilik" anlayışını uygulamış olması, onları toplum üzerinde daha etkili kılmıştır.

KAYNAKÇA

ALİ, Sabahattin: Kuyucaklı Yusuf, (Yay. Haz. Atilla Özkırmımlı) Cem Yayınevi, İstanbul 1997

HAUPTMANN, Gerhart: Bahnwaerter Thiel. Philipp Reclam Jun. Stuttgart, 1982

HAUPTMANN, Gerhart: Dokumacıların İsyanı (Çev. Hüseyin Salihođlu), Halkevleri Kültür Vakfı Basımevi. Ankara, 1976

HAUPTMANN, Gerhart : Die Weber. (Hans Schwab-Felisch), Ullstein Verlag, Berlin 1963

HAUPTMANN, Gerhart: Hat Bekçisi Thiel. (Çev. Basir FEYZİOğLU) M.E.B.Yayınevi Ankara 1946